

ՈՂ Ե ՄԵՂԱՌՈՐ ԴՈՐՁՁԱՆ

Մենք ամենքս միասին քոչում ենք որ հայ-թաւորներ ընկնում է թիֆլիզում, որ նա սպասել է իւր ոյժերը, որ նա մոտենում է գերեզմանին, որ պիտի վերանորոգել նորա ոյժերը, եթէ ոչ նա կը մեռնի:

Մենք այդ ամենը տեսնում ենք, նկատում ենք, գնում ենք և պահանջում ենք պատասխանել մեր հարցին՝ ո՞վ է մեղսւում...

Եւ, դու, նա, ամենքս և ուրիշ հարցը վճռուեցաւ, կարելի է կարծում եմ, սիրելի ընթերցող...

Մեր հայերիս համար իրաւ է որ ուրիշ որոշ պատասխան չէր հարկաւորուի, բացի այդ լակոնիկական պատասխանից, բայց ուրիշ երկրորդական, որտեղ կայ հասարակութիւն, հասարակական կարծիք, որտեղ ամեն մէկ ընդհանրական գործը անշուշտ ենթադրուած է հասարակական կարծիքին, որտեղ միայն «այո» կամ «չէ» ասելով չէ կարելի բաւականացնել այդ կարծիքը... այնտեղ, այն երկրներում գործի լուր թիւնը կամ վատթիւնը իսկոյն գնում են, քննում են և փնտրում են միջոցներ լաւ առաւել լուսացնել, վատը կամ լուսացնել կամ արմատախիլ անել:

Հետևեց ուրիշ և մենք այդ երկրներին օրինակներ են անհնար թէ՛ նախ կայ մեր մէջ հասարակութիւն, հասարակական կարծիք և թէ ինչպէս է նայում այդ հասարակութիւնը մեր հայ-թաւորին դուրսիս:

Հասարակութիւն... հասարակական կարծիք... դեռեք ինչ է, սիրելի ընթերցող, մենք հայերս չունենք այդ երկուսից և ոչ մէկը:

Կուր զարմանում էք, ես այդ զգում եմ, բայց բարակատարար այդ իրողութիւն է և ես իսկոյն կը բացատրեմ ձեզ իմ կարծիքս:

Արիւնում եմ, մենք չունենք հասարակութիւն, ըստ և լուսացող հասարակութեան, մեր մէջ չը կայ հասարակական կարծիք: Մենք հայերս բարակատարար ենք զանազան հասարակութեան տէր այդ և կին մարդիկներին, կազմում ենք չնչիւ, որոշմունք խորհրդներ, առանց զարգացման, առանց նպատակի և ամեն մէկ այդ խորհրդի բաժանում է միւսից թէ իւր հասարակութեան և թէ իւր գործի անպատասխանութեան:

Եւ յիշե՛ք ինչ է դեռ եւս... Եւ յիշե՛ք խորհրդներ անպատասխան անպատասխանութեան միջոցով մի և նոյն ձևով: Ո՞վ է մեղսւում դարձեալ, հարցնում եմ: Հասարակութիւնը յայտնի բան է: Բայց որ չը կայ հասարակութիւն: Վրիժ ինչպէս կը պատասխանէք դուք:

Հասարակութիւնը չէ կարելի կազմել՝ նա պիտի կազմուի ինքն իրան:

Անմիջ... Հայտնի բան է թիֆլիզի այդ և կին մարդիկներին՝ հայ երիտասարդներին, հայ օրիորդներին... մէկ խօսքով հայութեան կիսաբից:

Աղորմելի կիսաբից, որոշմունքի ժողովուրդ, որոշմունք հայեր, Տիւնը ընթերցող, թէ ինչ են և ով են այդ սպասող հասարակութիւն կազմող անհատները և նոյնից բաղկացած խորհրդները:

Թողնե՛ք հնութիւնը, թողնե՛ք կեդրի և յամառութեան մէջ խնդրուած հին սերունդը:

նայե՛ք բայց աչքով մեր նոր սերունդին, մեր երիտասարդութեանը, որից պիտի կազմուի (1) հայ հասարակութիւնը: Վնասե՛ք մենք զորանց և անհնար թէ ինչ են և ինչ են այդ սրբազան խօսքի նշանակութիւնը կրող անհատները:

Կուր զարմանում եմ, որտեղ և ուրիշ հարցը վճռուեցաւ, կարելի է կարծում եմ, սիրելի ընթերցող... Մեր հայերիս համար իրաւ է որ ուրիշ որոշ պատասխան չէր հարկաւորուի, բացի այդ լակոնիկական պատասխանից, բայց ուրիշ երկրորդական, որտեղ կայ հասարակութիւն, հասարակական կարծիք, որտեղ ամեն մէկ ընդհանրական գործը անշուշտ ենթադրուած է հասարակական կարծիքին, որտեղ միայն «այո» կամ «չէ» ասելով չէ կարելի բաւականացնել այդ կարծիքը... այնտեղ, այն երկրներում գործի լուր թիւնը կամ վատթիւնը իսկոյն գնում են, քննում են և փնտրում են միջոցներ լաւ առաւել լուսացնել, վատը կամ լուսացնել կամ արմատախիլ անել:

Հետևեց ուրիշ և մենք այդ երկրներին օրինակներ են անհնար թէ՛ նախ կայ մեր մէջ հասարակութիւն, հասարակական կարծիք և թէ ինչպէս է նայում այդ հասարակութիւնը մեր հայ-թաւորին դուրսիս:

Հասարակութիւն... հասարակական կարծիք... դեռեք ինչ է, սիրելի ընթերցող, մենք հայերս չունենք այդ երկուսից և ոչ մէկը:

Կուր զարմանում էք, ես այդ զգում եմ, բայց բարակատարար այդ իրողութիւն է և ես իսկոյն կը բացատրեմ ձեզ իմ կարծիքս:

Արիւնում եմ, մենք չունենք հասարակութիւն, ըստ և լուսացող հասարակութեան, մեր մէջ չը կայ հասարակական կարծիք: Մենք հայերս բարակատարար ենք զանազան հասարակութեան տէր այդ և կին մարդիկներին, կազմում ենք չնչիւ, որոշմունք խորհրդներ, առանց զարգացման, առանց նպատակի և ամեն մէկ այդ խորհրդի բաժանում է միւսից թէ իւր հասարակութեան և թէ իւր գործի անպատասխանութեան:

Եւ յիշե՛ք ինչ է դեռ եւս... Եւ յիշե՛ք խորհրդներ անպատասխան անպատասխանութեան միջոցով մի և նոյն ձևով: Ո՞վ է մեղսւում դարձեալ, հարցնում եմ: Հասարակութիւնը յայտնի բան է: Բայց որ չը կայ հասարակութիւն: Վրիժ ինչպէս կը պատասխանէք դուք:

Հասարակութիւնը չէ կարելի կազմել՝ նա պիտի կազմուի ինքն իրան:

Անմիջ... Հայտնի բան է թիֆլիզի այդ և կին մարդիկներին՝ հայ երիտասարդներին, հայ օրիորդներին... մէկ խօսքով հայութեան կիսաբից:

Աղորմելի կիսաբից, որոշմունքի ժողովուրդ, որոշմունք հայեր, Տիւնը ընթերցող, թէ ինչ են և ով են այդ սպասող հասարակութիւն կազմող անհատները և նոյնից բաղկացած խորհրդները:

Թողնե՛ք հնութիւնը, թողնե՛ք կեդրի և յամառութեան մէջ խնդրուած հին սերունդը:

նայե՛ք բայց աչքով մեր նոր սերունդին, մեր երիտասարդութեանը, որից պիտի կազմուի (1) հայ հասարակութիւնը: Վնասե՛ք մենք զորանց և անհնար թէ ինչ են և ինչ են այդ սրբազան խօսքի նշանակութիւնը կրող անհատները:

Կուր զարմանում եմ, որտեղ և ուրիշ հարցը վճռուեցաւ, կարելի է կարծում եմ, սիրելի ընթերցող... Մեր հայերիս համար իրաւ է որ ուրիշ որոշ պատասխան չէր հարկաւորուի, բացի այդ լակոնիկական պատասխանից, բայց ուրիշ երկրորդական, որտեղ կայ հասարակութիւն, հասարակական կարծիք, որտեղ ամեն մէկ ընդհանրական գործը անշուշտ ենթադրուած է հասարակական կարծիքին, որտեղ միայն «այո» կամ «չէ» ասելով չէ կարելի բաւականացնել այդ կարծիքը... այնտեղ, այն երկրներում գործի լուր թիւնը կամ վատթիւնը իսկոյն գնում են, քննում են և փնտրում են միջոցներ լաւ առաւել լուսացնել, վատը կամ լուսացնել կամ արմատախիլ անել:

Հետևեց ուրիշ և մենք այդ երկրներին օրինակներ են անհնար թէ՛ նախ կայ մեր մէջ հասարակութիւն, հասարակական կարծիք և թէ ինչպէս է նայում այդ հասարակութիւնը մեր հայ-թաւորին դուրսիս:

Հասարակութիւն... հասարակական կարծիք... դեռեք ինչ է, սիրելի ընթերցող, մենք հայերս չունենք այդ երկուսից և ոչ մէկը:

Կուր զարմանում էք, ես այդ զգում եմ, բայց բարակատարար այդ իրողութիւն է և ես իսկոյն կը բացատրեմ ձեզ իմ կարծիքս:

Արիւնում եմ, մենք չունենք հասարակութիւն, ըստ և լուսացող հասարակութեան, մեր մէջ չը կայ հասարակական կարծիք: Մենք հայերս բարակատարար ենք զանազան հասարակութեան տէր այդ և կին մարդիկներին, կազմում ենք չնչիւ, որոշմունք խորհրդներ, առանց զարգացման, առանց նպատակի և ամեն մէկ այդ խորհրդի բաժանում է միւսից թէ իւր հասարակութեան և թէ իւր գործի անպատասխանութեան:

Եւ յիշե՛ք ինչ է դեռ եւս... Եւ յիշե՛ք խորհրդներ անպատասխան անպատասխանութեան միջոցով մի և նոյն ձևով: Ո՞վ է մեղսւում դարձեալ, հարցնում եմ: Հասարակութիւնը յայտնի բան է: Բայց որ չը կայ հասարակութիւն: Վրիժ ինչպէս կը պատասխանէք դուք:

Հասարակութիւնը չէ կարելի կազմել՝ նա պիտի կազմուի ինքն իրան:

Անմիջ... Հայտնի բան է թիֆլիզի այդ և կին մարդիկներին՝ հայ երիտասարդներին, հայ օրիորդներին... մէկ խօսքով հայութեան կիսաբից:

Աղորմելի կիսաբից, որոշմունքի ժողովուրդ, որոշմունք հայեր, Տիւնը ընթերցող, թէ ինչ են և ով են այդ սպասող հասարակութիւն կազմող անհատները և նոյնից բաղկացած խորհրդները:

Թողնե՛ք հնութիւնը, թողնե՛ք կեդրի և յամառութեան մէջ խնդրուած հին սերունդը:

նայե՛ք բայց աչքով մեր նոր սերունդին, մեր երիտասարդութեանը, որից պիտի կազմուի (1) հայ հասարակութիւնը: Վնասե՛ք մենք զորանց և անհնար թէ ինչ են և ինչ են այդ սրբազան խօսքի նշանակութիւնը կրող անհատները:

Կուր զարմանում եմ, որտեղ և ուրիշ հարցը վճռուեցաւ, կարելի է կարծում եմ, սիրելի ընթերցող... Մեր հայերիս համար իրաւ է որ ուրիշ որոշ պատասխան չէր հարկաւորուի, բացի այդ լակոնիկական պատասխանից, բայց ուրիշ երկրորդական, որտեղ կայ հասարակութիւն, հասարակական կարծիք, որտեղ ամեն մէկ ընդհանրական գործը անշուշտ ենթադրուած է հասարակական կարծիքին, որտեղ միայն «այո» կամ «չէ» ասելով չէ կարելի բաւականացնել այդ կարծիքը... այնտեղ, այն երկրներում գործի լուր թիւնը կամ վատթիւնը իսկոյն գնում են, քննում են և փնտրում են միջոցներ լաւ առաւել լուսացնել, վատը կամ լուսացնել կամ արմատախիլ անել:

Հետևեց ուրիշ և մենք այդ երկրներին օրինակներ են անհնար թէ՛ նախ կայ մեր մէջ հասարակութիւն, հասարակական կարծիք և թէ ինչպէս է նայում այդ հասարակութիւնը մեր հայ-թաւորին դուրսիս:

Հասարակութիւն... հասարակական կարծիք... դեռեք ինչ է, սիրելի ընթերցող, մենք հայերս չունենք այդ երկուսից և ոչ մէկը:

Կուր զարմանում էք, ես այդ զգում եմ, բայց բարակատարար այդ իրողութիւն է և ես իսկոյն կը բացատրեմ ձեզ իմ կարծիքս:

Արիւնում եմ, մենք չունենք հասարակութիւն, ըստ և լուսացող հասարակութեան, մեր մէջ չը կայ հասարակական կարծիք: Մենք հայերս բարակատարար ենք զանազան հասարակութեան տէր այդ և կին մարդիկներին, կազմում ենք չնչիւ, որոշմունք խորհրդներ, առանց զարգացման, առանց նպատակի և ամեն մէկ այդ խորհրդի բաժանում է միւսից թէ իւր հասարակութեան և թէ իւր գործի անպատասխանութեան:

Եւ յիշե՛ք ինչ է դեռ եւս... Եւ յիշե՛ք խորհրդներ անպատասխան անպատասխանութեան միջոցով մի և նոյն ձևով: Ո՞վ է մեղսւում դարձեալ, հարցնում եմ: Հասարակութիւնը յայտնի բան է: Բայց որ չը կայ հասարակութիւն: Վրիժ ինչպէս կը պատասխանէք դուք:

Հասարակութիւնը չէ կարելի կազմել՝ նա պիտի կազմուի ինքն իրան:

վածները հիշեցնակի, թէ թարգմանել, թաւորել ըստ դուրս գալ և այլն:

Բայց փորձիր հայ-թաւորութեան օրիորդներին կամ ջէնտրմեններին մէկին առաջարկել այդ տեսակ գործունէութիւնը, ասեմ ինչպէս կը ծագրեն քեզ...

Ո՞վ է մեղսւում, ընթերցող:

Գ. Զ.

ՆԱԽԱԿ ԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Փետրվարի 1-ին

Մեղանում հասարակական կենտրոն ծագած է ապացոյց: մեր գրական երկերները, որտեղ կարողութեամբ են շատ ծանրաւշելու յօդածներ, օրինակ՝ «Կանանց կրթութեան անհրաժեշտ կարևորութիւնը» և «Հինգերորդ ոսկեդարի դար և ներկայ հայերի կենտրոն և նոյն գործունէութիւնը ուսման վերաբերութեամբ»: Այն, ծանրաւշելու են, քայքայեալ են այն է, որ վերջին գրականական երկերում մենք լսելովք մի հին ճառի կրկնում, որ երջանիկ ճառաբանական փամբամանակ «Արարատ» ամսագրի մէջ էր տպւած Ա. Գ. ստորագրութեամբ: Ուրիշ ապացոյց մեր հասարակական կենտրոն ծագած լինելուն՝ Մարգարիտ Կարսի ընկերութեան գաղտնիւստ այս օրերս եղած եօլի օրիորդաց դպրոցի աշակերտուհիների համար, որին մասնակցեցին տեղիս հայ-արիստոկրատ ընտանիքները: Միթէ մեր մանկավարժները ուզում են հանդէսներով ծածկել ուսումնարանի մտաւորական դատարկութիւնը...

Լսում եմ որ մի և նոյն գաղտնիւստ կը լինի չուտով մի հայերէն ներկայացում: Բազում թատերական գործը սկիզբ է առել տեղիս գիմնազիայի հայ-աշակերտների ջանքերով և միշտ առաջ է գնացել նրանց մասնակցութեամբ: Բայց այժմ նրանք բոլորովին հեռացել են այդ գործունէութենից իրանցից անկախ պատճառներով: Մեր հայ վաճառականները առաջարկում են նրանց ներկայացնել, բայց որ աշակերտները խնդրում են նրանց յամեն առնել թատերական գործի տեղն ստանալու մասը, այն ժամանակ վաճառականները հրաժարւում են իրանց արած առաջարկութիւններից: Մեր քաղաքում երկու պարբերական թերթ կայ մինչև ուսներէն, միւսը թուրքերէն լեզուով: Քիչ մնաց որ և մի հայերէն ամսագիր, այստեղ տեղափոխելով, բայց ջնդմուտով չափեցել չը կամեցան իմրագրելն բաց թողնել: Թէպէտ գուրկ ենք լրագրից կամ ամսագրից, բայց ուրիշ կողմից մեր քաղաքում ծագելու է գրականութեան ուրիշ աւելի աւելի բարձր ձևը՝ բանաստեղծութիւնը: «Սոսիալի» երկրորդ հատորը հրատարակեցաւ և նրա մէջ յայտնուած է որ և երրորդը չուտով պատրաստուած է...

Ինչպիսի բանաւորականութեան ստեղծման եղանակ հայ ազգի մէջ... իրանց բանաստեղծութիւնների մէջ ամեն բան են վճռում, խորթ փափանցում են մարդի հոգու մէջ, ըմբռնում են ժամանակի ոգին, վառվում են հայրենասիրական ոգով... մի խօսքով ինչ ուզում էք կայ մեր բանաստեղծների ժողովածուների մէջ, միայն ափսոս որ այժմ էլ չը կայ... բայց այդ ոչինչ:

Կան ծագումով, իւր ամեն ազգերի հետ յարակցող բնաստեղծութեամբ, չունի Սոսիալական ցեղերին յատուկ առանձնութիւնները: Պարսկերէն բնաստեղծութեամբ առաձգական (էլաստիկ) է, նա ընդունակ է, որպէս բոլոր հնդկազգերմանական ցեղերը, իւր օտարին հաղորդելու և օտարին իւր վերաբերման հանդէպ: Մի այսպիսի ազգի կենտրոն մէջ հոգի և սրտ զօրութեամբ պատուաստուելով սեմիտական ցեղին յատուկ կլօմքի վարպետութիւնը, հարկաւ, չէր կարող բոլորովին յիշադրել և կերպարանափոխել նորա դարերով կազմակերպուած հասարակական կենտրոն ձևերը և նորա մտածութեան հայեացքը: Մասնաւորականութիւնը այս ազգի վերաբերութեամբ պէտք է անէր նշանաւոր զեղչումներ, որովհետեւ Ղօրանը նորա բուն ազգային հրահանգ չէր:

Այսպէս էլ եղած սկզբից: Մենք կը յիշե՛ք մէկ միայն:

Պարսկերէն, ընդունելով մասնաւորականութիւնը, պահպանեց իւր մարմնաւորութեամբ և տակաւ իշխանութիւնը, որ բոլորովին ընդգծւած էր իւրում, եթէ կարելի է այսպէս կոչել, և արքայական ոգուն, որը միայնակ է բոլոր իշխանութիւնները կրօնքի պետի կամ նորա յաջորդների մէջ: Իսլամը քահանայապետական և արքայական զօրութիւն է, որպէս Պապի թագաւորութիւնը: Նորա առջին փորձում և խորտակում են ամեն աշխարհային ուժեր: Բայց Պարսկական ընդունակացաւ նորա: Այստեղից յառաջ եկան երկու միմեանց:

հակառակ իշխանութիւններ, մինչև Շահի իշխանութիւնը, միւսը կրօնքի ներկայացուցիչ՝ Մուշեղի զէլիլինը, որ սկսան յառաջ ընթանալ բոլորովին տարբեր ուղղութիւններով: Այս երկու ուղղութիւններին իւրաքանչիւրն առաջնորդուած է իւր յատուկ օրէնքներով, միւր հիմնուած Ղօրանի հրահանգների վերա, միւսը ժողովրդական սովորութիւնների, և ամբողջ մէջ օրէնքի զօրութիւն ստացած, նախապետական առաջնորդութիւնների վերա: Այստեղից ծագեց անհամաձայնութիւնը շահաւորի և Շահի դիւանի մէջ, և հետևաբար պատճառ տուեց մօլլաների, որպէս շառաւթի աւանդապանների, մրցութեանը Շահի կառավարութեան դէմ:

Միայնակ այս երկու միմեանց հակառակ տարիքը այնքան անկարելի է, որպէս իրականութիւնը վերացականութեան հետ: Մինչ նայում է զեպի գիւղերում միւս կողմը, զեպի միջին յատկանշականութիւնը, իսկ միւսը՝ զեպի լուսաւոր և պայծառ աշխարհը:

Այս կէտից նայելով, մենք Միրզայ Իսմաֆիլին իւր գրքի մէջ ընտրած եղանակը ոչ այնքան նպատակաւոր ենք համարում, որ փոխանակ ճշգրտաբանութիւնը մերկանդամ կազուցանելու, վարագործում է նորան կրօնական դիմակով: Որովհետեւ նորա, իւր ասացածները հաստատող, Ղօրանից բերած վկայութիւնները, եթէ մի օր և ինչ մօլլայի մեկնութեանը ենթարկելին, հազիւ թէ կը հասցնէին ցանկացեալ նպատակին...

հակառակ իշխանութիւններ, մինչև Շահի իշխանութիւնը, միւսը կրօնքի ներկայացուցիչ՝ Մուշեղի զէլիլինը, որ սկսան յառաջ ընթանալ բոլորովին տարբեր ուղղութիւններով: Այս երկու ուղղութիւններին իւրաքանչիւրն առաջնորդուած է իւր յատուկ օրէնքներով, միւր հիմնուած Ղօրանի հրահանգների վերա, միւսը ժողովրդական սովորութիւնների, և ամբողջ մէջ օրէնքի զօրութիւն ստացած, նախապետական առաջնորդութիւնների վերա: Այստեղից ծագեց անհամաձայնութիւնը շահաւորի և Շահի դիւանի մէջ, և հետևաբար պատճառ տուեց մօլլաների, որպէս շառաւթի աւանդապանների, մրցութեանը Շահի կառավարութեան դէմ:

Միայնակ այս երկու միմեանց հակառակ տարիքը այնքան անկարելի է, որպէս իրականութիւնը վերացականութեան հետ: Մինչ նայում է զեպի գիւղերում միւս կողմը, զեպի միջին յատկանշականութիւնը, իսկ միւսը՝ զեպի լուսաւոր և պայծառ աշխարհը:

Այս կէտից նայելով, մենք Միրզայ Իսմաֆիլին իւր գրքի մէջ ընտրած եղանակը ոչ այնքան նպատակաւոր ենք համարում, որ փոխանակ ճշգրտաբանութիւնը մերկանդամ կազուցանելու, վարագործում է նորան կրօնական դիմակով: Որովհետեւ նորա, իւր ասացածները հաստատող, Ղօրանից բերած վկայութիւնները, եթէ մի օր և ինչ մօլլայի մեկնութեանը ենթարկելին, հազիւ թէ կը հասցնէին ցանկացեալ նպատակին...

հակառակ իշխանութիւններ, մինչև Շահի իշխանութիւնը, միւսը կրօնքի ներկայացուցիչ՝ Մուշեղի զէլիլինը, որ սկսան յառաջ ընթանալ բոլորովին տարբեր ուղղութիւններով: Այս երկու ուղղութիւններին իւրաքանչիւրն առաջնորդուած է իւր յատուկ օրէնքներով, միւր հիմնուած Ղօրանի հրահանգների վերա, միւսը ժողովրդական սովորութիւնների, և ամբողջ մէջ օրէնքի զօրութիւն ստացած, նախապետական առաջնորդութիւնների վերա: Այստեղից ծագեց անհամաձայնութիւնը շահաւորի և Շահի դիւանի մէջ, և հետևաբար պատճառ տուեց մօլլաների, որպէս շառաւթի աւանդապանների, մրցութեանը Շահի կառավարութեան դէմ:

Միայնակ այս երկու միմեանց հակառակ տարիքը այնքան անկարելի է, որպէս իրականութիւնը վերացականութեան հետ: Մինչ նայում է զեպի գիւղերում միւս կողմը, զեպի միջին յատկանշականութիւնը, իսկ միւսը՝ զեպի լուսաւոր և պայծառ աշխարհը:

U